

חודש וחנוכה למהות המאבק בין יהדות ליווניות

א. גזירות היוונים

במגלה יונית, היא מגלת אנטיוכוס¹ נאמר:

"... ויען ויאמר לשריו, הלא ידעתם כי יש עם היהודים אשר בירושלים בנינו, לאלהינו אינם מקריבים ודתינו אינם עושים... עתה בואו ונעלה עליהם ונבטל מהם את הברית אשר כרת להם שבת, ראש חדש ומילה" (ז—א).
"באו ונעלה עליהם ונבטל מהם הברית אשר כרת להם אלהיהם שבת, ראש חדש ומילה... ויגזר גזירה גמורה על שבת, ראש חדש ומילה" (לא—לב).
"אתם חושבים לבטל מאתנו הברית אשר כרת עמנו. ברית אבותינו לא נבטל ממנו, שבת ראש חדש ומילה מבני בנינו לא יוסר" (לה).
"אתה המלך שמת ציווי לבטל מן היהודים שבת ראש חדש ומילה" (מג).

ובנוסח דומה:

"הבה נא נבוא אליהם למלחמה לבטל מהם את השבת וחודש ומילה... ויעבירו קול במחנה מטעם המלך לאמר: כל איש ואיש אשר ישמור שבתות ה' וחודש ומילה יומת"².

היונים בהבינם שכחם של ישראל בשמירת תורה ומצוות, ניסו לקעקע את יסודות היהדות. גזרה שגזרו על שבת ומילה מובנת היא. הן השבת אות היא בין ה' לבין בני ישראל. בשמירת השבת מעיד היהודי על אמונתו בבורא עולם, מחדשו ומנהיגו. מילה, היא חותם בבשרו של כל אחד ואחד מישראל. שבת היא בטוי ליחודה של הרוח היהודית, ומילה ליחודו של הגוף.

גזרת החודש מעוררת תמיהה. מה ראו היונים לגזור על ענין זה, במה חשיבותו הגדולה, עד כדי העמדתו בשורה אחת עם שבת ומילה.

1 היא המגילה המתארת את המאורעות שהביאו לקביעת חג החנוכה. נדפסת בסדורים השלמים כמו "סדר עבודת ישראל" "אוצר התפלות" ועוד. ושם בשוליה גם הערות המדפיסים על מקורה של מגלה זו.

2 מתוך "מדרש לחנוכה" בית המדרש לילינק חדר א.
יושם לב שכאן ההדגשה "כל איש ואיש אשר ישמור", א"כ אין אפשרות לפרש גזירת "חודש" כמכוון לאסור קידוש חדשים כי "קידוש" לא היה ענינם של יחידים אלא של ביה"ד בירושלים. כאן מדובר בדבר הקשור והשייך בכל יחיד ויחיד.

ב. "אחר" קצץ בנטיעות

כדי לעמוד על טיבה וענינה המיוחד של אותה תרבות וחכמה הנקראת במקורותינו חכמה יונית, ראוי להתבונן בטעותו של "אלישע בן אבויה" הוא "אחר". אחד מסימני ההיכר הבולטים של אלישע ש"שנה ופירש", היה — "זמר יוני לא פסק מפומיה" (חגיגה טו:), היינו שכל כולו היה שקוע בתרבות יונית עד שאף זמר שבפיו יוני היה³. יתירה מזאת; הרמב"ן בשער הגמול⁴ כותב:

"כי כנור וכלי הזמר במקדש, רמו להשגת המחשבה שהיא נתלית ברוח. ואין בגשמיות דבר דק כמוזיקא".

על פי זה נוכל להבין שחז"ל בצינים "זמר יוני", נתכונו לומר שעולמו הרוחני והמחשבתני של אלישע — יוני היה⁵.

על הדרדרותו מסופר לנו בתלמוד כך:

"ת"ר: ארבעה נכנסו בפרדס, ואלו הן: בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא. אמר להם ר"ע: כשאתם מגיעים אצל אבני שיש טהור, אל תאמרו מים מים משום שנאמר: דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. בן עזאי הציץ ומת... בן זומא הציץ ונפגע... אחר קיצץ בנטיעות. רבי עקיבא יצא בשלום" (חגיגה יד:).

מה משמעו של הבטוי קיצץ בנטיעות? רש"י מסביר בפשטות מתוך שבתחלה מדובר על פרדס, הרי אף בהמשך מוזכרות נטיעות. וקציצה משמעה קלקול ועיוות. עם כל זה, ודאי שקיימת עוד משמעות פנימית לדמוי זה.

נטיעה היא שתיל, צמח רך, שעדין לא גדל די צרכו וגמצא הוא במקום מיוחד ובטפול תוך כדי תהליך גידולו⁶. מעתה, "קיצוץ בנטיעות" ניתן להבין כהפסקת תהליך הגידול, מניעת אפשרות הצמיחה, ובגמשל כפירה באפשרות של קידמה ושכלול, שלילת היסוד הדינמי, המפרה, המפתח בעולם. ראית המצב בהוה בעולם הזה כחזות הכל. אשר על כן אין אלישע יכול לקבל את הסברו של ר' יעקב להבטחה "למען ייטב לך והארכת ימים", כמכוונת לעולם הבא שכולו טוב (ראה קדושין לט:), רואה "אחר" את מטטרון כאילו

3 אמנם רש"י במקום, פירש שכונת בטוי זה לציין שלא התאבל די הצורך על החרבן והתיר לעצמו לומר חרף דרישת הנביא "בשיר לא ישתו יין". אך עיין מהרש"א בח"א שהקשה לפרש"י מדוע מדגישה הגמרא דוקא "יוני", ועוד עיי"ש.

4 חדושי הרמב"ן, מהדורת הרב א"ז מלצר זצ"ל ח"א עמ' ר.

5 בצורה פנימית יותר אפשר להבין את ציור דמותו הרוחנית דוקא ב"זמר" אם נתבונן בשמו — "אלישע". א"לי — שעה פנה. פנית ה' אל תפילתו ועבודתו של האדם, "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו" (בראשית ד, ד). עבודת הנקרא בשם אלישע היא עבודת קול, תפלה (תפלה נקרא "חיי"שעה" שבת י ע"א ועוד). וכשזוכה נעתר ה' לתפלתו "כי כל מופתי אליהו היו אעפ"י התורה ועל ידיה... וכל מופתי אלישע ע"י תפלה כמ"ש במגלה (כו). ואלישע דעביד ברחמי" (צדקת הצדיק סימן עב). וכשטטה מן הדרך הרי שאף קלקולו הוא באותו תחום המיוחד לו. תחום הקול ועל כן "זמר יוני לא פסק מפומיה".

6 ראה משנה שביעית פ"א מ"ח. נחלקו תנאים עד אימתי נקראת נטיעה.

גיתנה לו רשות לישב ולכתוב זכויותיהם של ישראל (חגיגה טו.) ומגיע למסקנה, שהוא אלהות ואין בלתו⁷. היינו כחות הטבע עצמם הם הם אלהות. ומכאן שהעולם קדמון הוא ולא נברא. ומכאן שאין העולם יכול להשתנות כלל⁸, ואין לצפות לעתיד טוב יותר או רע⁹, "מה שהיה הוא שיהיה אין כל חדש". על כן אין הוא רואה יכולת לשוב בתשובה (שם טו ע"א, ע"ב). העולם מנוער הוא מכל תכלית ומטרה¹⁰, אין למה לשאוף ממילא בטלים גם סייגים מוסריים אלמנטריים, ואלישע יכול לדקר את הינוקא בסכין (שם טו): ולהתמיה גם את אותה יצאנית בתביעתו (שם). הדרדור המחשבתי הביאהו לשחיתות מוסרית¹⁰.

השקפה זו, קוי מחשבה אלו, הן הן "הזמר היוני", שהיה שגור על פיו של אלישע בן אבויה.

ג. חכמה יונית מול תורת המעשה בישראל

ברכתו של נח "יפת אלקים ליפת" עושה פרי. היונים, צאצאי יפת (בראשית י, ב), מפתחים יופי ונוי, נוי רוחני וגופני. גמנסיונים לפתוח הגוף ואקדמיות לפתוח הכושר השכלי. מרובות הן היצירות האמנותיות בספרות, בבניה ובפיסול.

7 אך ראה מהרש"א בח"א, וראה בספרו של ר' הלל צייטלין הי"ד בפרדס הקבלה והחסידות עמ' 128 והלאה, שאלישע הגיע לאמונה בשניות. אך הראיה שהביאו מקריאתו של אלישע נוכח ראית מטטרון "שמא ח"ו שתי רשויות הן" (חגיגה טו.) אינה ראיה הכרחית. אדרבא, אלישע אומר "חס ושלום" משמע אין הוא יכול לקבל את ההנחה ששתי רשויות הן. וכיון שמטטרון נגלה נגד עיניו, וא"ל חי מסתתר הוא, הרי שפסק להאמין בבורא, וראה במטטרון אלויה יחיד. וראה תקוני זוהר דף קיז ע"ב (מהדורת הרב ר' מרגליות) "דכל מאן דנטיל מלכות בלא ט' ספירן איהו מקצץ בנטיעון". אך ראה פרדס רמונים לרמ"ק ש"ו פ"ו.

8 דא "כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו" — רמב"ן שמות פרק כ, ב.

8 ומתוך כך אין גם מקום לתפלה. ועיין הערה 5, מתוך שאינו יכול להשתמש בכח התפלה שבו, בא זמר יוני תמורת התפלה.

9 בבטוי קציצת נטיעות משתמש הרב קוק זצ"ל לציון שיטתו של שפינוזה: "... בעת החדשה בשורש שרשה פגשה כל המהומה האלילית את חלק מנחשלי עמנו, עד שמצאה מקום ע"י שפינוזה שנתגלגלה בפשיטת ולבישת צורה בשיטות שונות, שהרעיון היסודי שלו הוא גורמם העיקרי, ביחוד בסמיות העין וההתנכרות לטבע היהודי שבקרבו — לכל הפחות לפי הבנת רוב העולם בו שהיא תולדה מוכרחת מסגנונו — לצאת חוץ ממקור החיים של האידיאלים האלקיים שהם עז וגבורה לישראל עדי עד, לחזור לנקודת הקטנות והילדות, והוא דוקא למה שמופלא ומכוסה — לעצמות האלקיים... יד ד' היתה על ראשי העדה האמשטרדמית אז להוציא מהכלל את מי שחשב להשכיח את האידיאליות של הקריאה בשם ד', ע"י הקריאה המהמהמת לעצמות, שאין עמה לא עז ולא ענוה, לא קדושה ולא שמחה, לא טהרה ולא חיים של חפץ לפעולת אמת — בקציצת הנטיעות האידיאליות — שהיא באמת רק קריאה לאל נכר, אל אחר. (עקבי הצאן, קבוצת מאמרים, מאמר דעת אלקים. נדמ"ח עם הספר אדר היקר, ירושלים תשכ"ז).

10 אם כי גם ראשיתו בפגם מוסרי כמסופר בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א על אבי אלישע המיהל את בנו ומתכונן להקדישו לתורה אך לא לשם שמים. וראה בהגהות יעב"ץ לספר "מעלות המדות", הוצאת אשכול, ירושלים תשכ"ח.

מה פסול יש למצוא באלו הדברים הנאים? מדוע מוצאים אצל חכמינו דעות מסתייגות? אפשר, שהחסרונו אינו בהם אלא בהעדר התכלית. מתוך שהעולם אינו משתנה, לא העתיד נקודת המרכז אלא ההווה. ועל כן מטרת פתוח הגוף הוא עצם הגבורה. יופי, הוא עצמו תכליתו. אין הם משמשים אמצעים למטרות עתיד בעלות. הגבורה עצמה, היופי גופו והחכמה עצמה הם הם התכלית הסופית, יען כי אין תכלית¹¹.

וירמיהו אמר:

"כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו אל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי, כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'" (ט, כב—כג).

אין כאן שלילת החכמה הגבורה והעושר, וכי כיצד אפשר לשלול דברים אלו שהם תנאים להשגת נבואה. "אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם" (בדרים לח)¹². הנביא קורא רק שלא להתהלל ולהתגאות באותם דברים. גאווה יאה למושלם, שאינו צריך תיקון. "ה' מלך גאות לבש" (תהלים צג, א), באשר הוא ית' השלם המוחלט. אך האדם אף כי חכם גבר והעשיר כיצד יתגאה? וכי הגיע עד תכלית? אם חיים בהכרה שחכמה, גבורה ועושר אינם תכלית כשלעצמם, אלא עליהם להוביל לתכלית רצויה, הרי שאז אותם אמצעים חיוביים הם ורצויים¹³. החפץ והתכלית הם — "השכל וידע אותי". וידעיה זו היא המובילה לעשיית חסד, משפט וצדקה בארץ¹⁴.

11 ברור שתמונה זו היא סכמתית למדי. "תרבות יון" הוא שם כולל לזרמים ובני זרמים שאינם עשויים מקשה אחת ואף דוחים זה את זה.

12 וראה גם אבות פי"ז, ח, "הגוי והכח והעושר... נאה לצדיקים...". וכן ראה תנ"ך פי"ז, וכן ראה תנ"ך פי"ז.

13 מכאן נבין מדוע בנוסף לשלשת התנאים הקודמים, מוסיף רבי יוחנן בנדרים שם עוד תנאי רביעי—ענוה.

14 ומה נפלא שהרמב"ם מסיים את ספרו הפילוסופי "מורה נבוכים" בהבהרת שלשת מושגים אלו: חסד, משפט וצדקה.

אפשר לראות במשולש זה חסד, משפט, צדקה הקבלה למשולש גבורה חכמה עשר. גבורה תכונה שבגוף היא ואף גמילות חסד בגופו. נקל לגבור לעשות חסד. לשפט יוכל החכם שקנה בחכמתו את חוקי המשפט ודרכיו. עשיר הוא זה היכול לקיים מצוות הצדקה כיאות. גישה חיובית לדברים אלו מוצאים אנו גם אצל המלבי"ם בבאורו שם: "אולם יש מציאות שיוכל האדם להתהלל בחכמה וגבורה ועושר. אם ישתמש בהם לתכלית מועילה, ואם יהיו אצלו ככלים ואמצעים להשיג על ידם שלמותו, שהוא אם ישתמש בחכמתו להשכיל וידוע אותי כי אני ה', שעי' שידוע חקי החכמה ישיג לדעת את ה', ובגבורתו ועשרו הוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ שעי' גבורתו יעשה משפט לעשוקים ועי' עשרו יעשה חסד וצדקה, כי באלה חפצתי והוא התכלית המבוקש אצלי". וראה במסכת תמיד לא: בין שאלותיו של אלכסנדר מוקדון את זקני הנגב היו גם השאלות מי הוא הנקרא חכם, גיבור, עשיר. והשיבוהו: חכם — הרואה את הגולד, גיבור — הכובש את יצרו, עשיר — השמח בחלקו, ללמד שמשמעות חרדשה ועמוקה מגלה היהדות לכובש היוני באותן תכונות, מידות ומצבים.

מכאן הדגשת המעשה ההגשמה ביהדות: "ולא המדרש עיקר אלא המעשה" (אבות פ"א, י"ז).

"התביעה הפנימית שהמעשים יהיו מתאימים לדעות והההרגשות היותר עליונות ועדינות, היא ענין מיוחד לישראל, שמדתם היא מדת בנים לה' אלוקיהם... לא כאלה חלק גויי הארץ ומשפחות האדמה". (הרב קוק וצ"ל, ערפילי טוהר עמ' מד).

ד. החדש הזה לכם

"ישראל מוגין ללבנה". (מכילתא פרשת בא עה"פ "החדש הזה לכם"). שלא כאומות העולם המונות את מועדיהן לפי החמה, מונים ישראל ללבנה. וחליפות הזמנים נקבעים בישראל על פי ראית הלבנה.

"ר' לוי פתח: 'והייתם לי קדושים', 'ואבדיל אתכם מן העמים' וכו'. בכל מעשיהם ישראל משוגין מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן, במגינין ובחשובון שאומות העולם מוגין לחמה וישראל ללבנה, שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים. (פסיקתא דרב כהנא, פ"ה).

ערב יציאת ישראל ממצרים לאחר שכבר הוכו המצרים תשע מכות נסיות, ונעשו אותה ומופתים שלא כדרך הטבע, נקבע להם לישראל להיות מוגין ללבנה. עד עתה התרחשו המאורעות בעולם כאילו בצורה טבעית מסתברת, ללא הריגים ושנויים. יציאת שבטי ישראל לחרות והפיכתם לעם, כאילו מחדשת הנהגה חדשה בעולם, הנהגה נסית. התערבות מגבוה בסדרי הבריאה השגרתיים. מעתה אין כל ערובה שהמתרחש היום עתיד להתרחש גם מחר ולאחר שבוע. כאילו בכל יום נבראת הבריאה מחדש מתחילה. חויה זו, חויה ההתחדשות המתמדת, ההנהגה הנסית היא חויה היסוד לאומה הישראלית, אשר על כן אין אמונתה בבורא נשענת על "בראשית ברא", אלא דוקא על "החדש הזה לכם", על יציאתם ממצרים. כי יציאה נסית זו, המעידה על ההתחדשות המתמדת היא יסוד האמונה והחיים של העם. שלא כאומות העולם שאמונתם נשענת על חויה "בראשית ברא" ההתרחשות החד פעמית¹⁵.

מעתה סוטים ישראל מצורת המגין הרגילה. מעתה מיוחדים הם בעולם במגינין. ללבנה הם מונים.

חמה סטאטית היא. אין עמה שנויים ותמורות. לעולם אורה מלא בשלמות. הלבנה לעומתה מצויה בתהליך מתמיד, או שמתמלאת היא והולכת או שחסרת. אין יום אחד דומה למשנהו. משמשת היא מוצג חי לתהליך ההתהוות המתמיד בבריאה. לא עולם קדמון אף לא עולם נברא ללא שנויים וחליפות, אלא עולם מתהוו מתחדש בכל עת. האומות, להם יאה למנות לחמה, מצויים הם בהנהגה טבעית שאין עמה התחדשות. ישראל הנהגת הבורא עמהם נסית, מתחדשת תמיד. על כן מונים ללבנה, המתחדשת תדיר.

15 אפשר שבזה מתישבת תמיהתו הגדולה של הכוזרי על יסודות האמונה היהודית כפי שהוצגו ע"י החבר. (כוזרי, מאמר ראשון יב). ועיין גם באבן עזרא ובמבין פרשת יתרו על הדיברה הראשונה.

"וחדוש הירח הוא לשלשים יום. ולא מצאנו חדוש כפחות" (מהר"ל, חדושי אגרות בבא בתרא עד.).

עם לידת הירח נקבע ראש חדש.

"החדש הזה לכם ראש חדשים — רבי ישמעאל אומר משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החדש לדורות" (מכילתא):

נתחדשה הלבנה ונקבע חדש. מצינו בחז"ל שדרשו חדש לשון חדש חידוש.

"החדש — ר' נחמן, רבי אליעזר בן יוסי ורב אחא. חד אמר, אמר הקב"ה לישראל בני חידוש גאולה יש לכם כאן לעתיד לבוא. וחד אמר יש לכם כאן חידוש, הוא לעתיד לבוא. (פסיקתא רבתי פט"ו) ¹⁶.

אך לא רק על חידוש העתיד שומעים אנו בפסוק זה. אלא גם על ההתחדשות המתמדת בהוה.

"החדש הזה לכם... — רבי ברכיה בשם רב יצחק. החדש הזה חדשו מעשיכם". (פסיקתא רבתי פט"ו, ופסיקתא דר"כ פ"ה).

הוי, ההתחדשות בבריאה חייבת להביא את האדם לחידוש מעשים לחדוש עצמיותו שלו. וכך נדרש הדבר בספרי חסידות עה"פ:

"כה אמר ה'... שער החצר הפנימית... יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח" (יחזקאל מו).

על האדם לפתוח את שערי הפנים שבו בקרבו בשבת ובחדש שהם זמנים המסוגלים להתחדשות. ראית הלבנה בחדושה כרוכה בברכה. וברכה זו עדות יש בה.

"וידוע כי כשיראה האדם הלבנה בחדושה ומברך עליה, הנה הוא מעיד על חדוש העולם שהוא עיקר האמונה ומודה על אלקותו של יוצר בראשית לחדש העולם כשם שמחדש הלבנה בכל חדש וחדש". (רבינו בחיי בפרושו לתורה עה"פ החדש הזה לכם).

ועל כן אמרו חכמינו:

"כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה, כתיב הכא החדש הזה, וכתוב התם זה אֵלֵי ואנוהו". (סנהדרין מב.).

16 ובפסיקתא דרב כהנא פ"ה. וראה גם שמות רבה פרשה טו כא. ועיי"ש גם על ברה כחמה בזמנו של מתתיהו. אין ספק שהשם "חודש" אף הוא בשל התחדשותה של הלבנה "... כך דבר החידוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חודש" (אבע"ז שמות יב, ב). וכך נתפרש הביטוי "החודש הזה לכם" — "אמר תחלה החודש הזה ר"ל החידוש הזה יהיה לכם ראש חודשים שבכל פעם שתראה חידוש הלבנה בתמונה זו או יהיה לכם ראש חודשים" (כלי יקר).

כשם שבקריעת ים סוף, נגלה להם הקב"ה בחדשו נפלאות אשר לא היו לפניו, כן בכל חדש וחדש עם התחדש הלבנה נגלית או כאילו שכינתו. עובדת היותו שוכן בבריאה, אשר מכח זה התחדש תמיד.

מתוך כך יובן מדוע נקבע מזמור "ברכי נפשי את ה'" (תהלים קד) כשיר של יום לראש חדש (שו"ע או"ח סימן תכג ס"ג). אין זה רק משום שנוכח במזמור "עשה ירח למועדים" כפי שכותב הטור, אלא בשל כל פסוקי המזמור שכל כולו המגון אחד גדול לבורא העולם על פלאי בריאתו. וגם על ההויה המתחדשת תמיד¹⁷

"תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה" (ל).

והתחדשות מתמדת זו היא פתח תקוה לעתיד טוב יותר.

"יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם" (לה).

וכפי שהטיבה להבין ברוריה אשת ר' מאיר בהבהירה לבעלה :

"מי כתיב חוטאים : חטאים כתיב. ועוד שפיל לסיפיה דקרא : 'ורשעים עוד אינם' כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. אלא בעי רחמי עלייהו דליהדרו בתשובה". (ברכות י)

ומכאן ראש חדש כזמן כפרת עוונות.

"ראשי חדשים לעמך גתת, זמן כפרה לכל תולדותם" (מתוך תפלת מוסף של ראש חדש).

מהתחדשות בבריאה, להתחדשות בנפש הבאה ע"י כפרת עוונות¹⁸.

ישראל לא זו בלבד שמונין ללבנה, אלא אף גמשלו ללבנה.

"שהם עתידים להתחדש כמותה" (מתוך ברכת הלבנה).

טבועה היא סגולה זו של התחדשות בישראל. ישראל בהתהוות מתמדת, תהליך מתמשך, אין כאן עמידה קפואה במצב אחד. וזהו סוד גצח קיומם, ותקות גאולתם. ומכחו של חדש שואבים הם חיוניות זו, ומחדשים להם תורה ומצוות.

"הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים — מה יונה זו מחדשת לה בכל חדש וחדש גורן, כך ישראל מחדשין להן בכל חדש תורה ומצוות ומעשים טובים"

(שיר השירים רבה פרשה ד', ב')

יון שכל כולה סטאטית היא, ללא מגמה, ברצותה להביס את היהדות ביסודותיה גוזרת על החדש, באשר חדש, יסוד גדול וחשוב הוא ביהדות, יסוד החיוניות המתמדת ההתחדשות.

בראש ההתקוממות כנגד כפיית השמד מבית ומחוץ, עומדים הכהנים. מתתיהו ובניו הכהנים הם המעוררים את העם למרד גלוי ויוצרים תנועת התנגדות מזוינת, למלחמה ביונים ובתומכיהם אשר ביהודה.

17 במסכת סופרים (פי"ז יא) נזכר שבר"ח יש להוסיף את המזמור "שירו לה' שיר חדש" (תהלים צו, או צח.) אשר בו ידובר גם על התחדשות העתיד בבוא ה' לשפט הארץ.

18 כבקשת דוד "לב טהור ברא לי אלקים ורוחג נכון חדש בקרבי" (תהלים נא, א).

ה. הכהנים בראש המרד

המאמין שאינו רואה אירועים היסטוריים כמקריים מבקש פשר גם לעובדה זאת.

"וצריך להבין על מה זה באמת עשה הקב"ה הישועה ע"י הכהנים".

(דרשות הצל"ח דרוש לה 19)

ומה עוד שבמדרש חז"ל מצינו שייעוד זה למשפחת הכהונה נכון לה דורות רבים קודם.

"כל מה שהיו הצדיקים עושין ברוח הקודש עושין. יעקב שברך יהודה המשילו כאריה... ומזוגו כנגד מלכות בבל... וליוסף מזדווג כנגד מלכות אדום... משה זיווג שבט לוי כנגד מלכות יון. בני חשמונאי שהם מלוי...". (תנחומא ויחי יד) 20

* * *

כהן מצטייר דרך כלל כמשמר קפוא, איש טכס קר מזג שכל מעייניו בשמירה קפדנית על כל תג ותג של נוהל, נחלת דורות עברו. כל כולו אישיות חיצונית ללא רוח פנימית מחיה.

אך כשסוקרים את אישי הכהונה בישראל מתגלה תמונה הפוכה. אבי השושלת לוי בן יעקב, שותף לשמעון אחיו במעשה הגקם באנשי שכם על טמאם את דינה אחותם. יחדיו גועצים הם על יוסף אחיהם. חרון אפם אינו יודע גבולות. סמוך לפטירתו שעה שמכנס יעקב את בניו כדי לברכם אינו יכול שלא להזכיר לשלילה תכונה הרסנית זו של לוי (ושמעון) ותחת ברכה שומעים אנו קללה "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה" (בראשית מט), יעקב מבקש תיקון למדה זו, למען לא תביא להשחתה מרובה. "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל". (שם).

כעבור ארבעה דורות פוגשים אנו בשתי דמויות כהנים מסתוריות, נדב ואביהוא, על פרשת מותם מספרת התורה בקצרה. למה הומתו? מה עשו? כמה וכמה אפשרויות הועלו ע"י חז"ל ופרשני המקרא. הרב קוק זצ"ל בהעמיקו בשרש תכונת נפשם. ובמצותו את הדעות השונות בענין מבהיר:

"כשהולכים אחרי ההרגשה העליונה של הופעת רוח הקדש ושל כל חכמה והופעה בעולם, בלא התקשרות אל התורה ומעשיה בפרטיות, ובמדידת המידות הטובות המשוערות על פיה הרי זה חטא נדב ואביהו... חושבים המתנהגים ככה שמתקרבים אל הקודש, מיחדים הם ממרחקים מקריבים אפילו אש זרה, ובאים אל

19 הוא עצמו מסביר זאת כתגובה למוימת היונים להכרתת משפ' הכהונה ובעקבות זאת השבת עבודת ביהמ"ק. ומכאן גזירה על הנישאות כדי לאוסרן על בעליהן הכהנים. אף מהר"ל עמד על נקודה זאת "ונתן כח ביד חשמונאי שהם כהנים עובדי ה' בהיכלו ואלו נצחום דוקא ולא אחרים" — נר מצוה.

20 במהדורת בובר ג, ב"ר צט, ב.

הקדש שתויי יין, בלא אימתא דשמיא, הנובעת ממקור עליון, הבאה על ידי כסוי הראש, אלא פרועי ראש, ומתיחדים כל אחד בהשגתו המיוחדת בלא איגוד עליון של תורת משה מורשה, ולא נטלו עצה זה מזה, ומורים הלכה בפני רבם, מתוך הכרה של גדלות פנימית... והם מידועיו של מקום אינם יכולים להתגבל בגבולים... רוח הנעורים הסוער המתעורר בעז וגבורה... " (אורות הקדש ח"ג עמ' שס).

באחת — סערה קדושה שאינה יודעת גבולות, פורצת גדרי נוהג, הלכה וקדושה. דמותו של פנחס אף היא מצטיירת לעינינו במעשה נועז של עשית דין מות בנשיא בישראל ובת לוייתו מבנות מלך נכר. יחיד הוא בקנאותו מול עם שלם העומד חסר אונים. ומה אופייני היחס לו זוכה פנחס מפי הגבורה כביכול.

"כיון שראה הקב"ה שהן מזולזלין בו התחיל מייחסהו הה"ד 'פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן'. כהן בר כהן קנאי בן קנאי, משיב חמה בן משיב חמה".
(ויקרא רבה לג, ד).

אף בספרות חז"ל מצינו תאורים על מדת תסיסתם הפורצת סייגים של הכהנים.

"בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש, כל הקודם את חברו בארבע אמות זכה... מעשה שהיו שניהם שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהם את חברו, נפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה... " (משנה יומא פב, א).

ובגמרא שם יותר מזה.

"ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שוים ורצין ועולין בכבש, קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו, נטל סכין ותקע לו בלבו" (כג).

אף לידי רצח הדברים מגיעים.

עזות פנים אצל כהנים אין בה כדי להתמיה ולעורר חששות של של יחוס.
"אמר ר' אלעזר אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו שנאמר, 'ועמד כמריבי כהן'. (קדושין ע:).

ומרגלא בפומיה דחז"ל.

"כהנים זריזין הן" (שבת כ. ערובין קג. ביצה יח, פסחים סה ועוד).

קו אופי נוסף — קפדנות²⁰א.

"אתרי דכהני הון, והון קפדני טובא, ומגרשי נשייהו" (ב"ב קס:).
ועל כן הוצרכו חכמים לתקן גט מקושר (ראה שם).

²⁰א הסבר לקפדנות האופינית לכהנים ראה בחידושי אגדות למהר"ל סנהדרין קיג ע"א "אליהו קפדן הוא" וכו'.

אפשר שבעבודת הכהונה בבית המקדש יש משום תיקון ועידון תכונות נפש אלו של הכהנים²¹. בעבודה זו שיש בה מן השגרה החצונית, אך מן החיות המתחדשת יכולים הם למצוא מנוח לנפשם הסוערת, ובזה תיקון להם ותיקון לעולם כולו²².
שעה שנגזרת גזרה על החודש, כשכחות יוניים רוצים לשלב את העם היהודי במסגרת תרבות יוגית שכל כלה קפיאה, שאין עמה חיוניות פנימית, תסיסה מרעננת ומחדשת, עומדים בני שבט לוי, משפחת הכהונה בפרץ, הם בתכונת נפשם מהויים ניגוד מוחלט לאופי היונים ומגמתם.

אמנם אף מעבר לזה של המתרס רואים אנו כהנים. יזון ומגלאוס מראשי המתיונים הם, אך דומה שאהבת תרבות יון שהיתה בהם (בצד תאות שלטון כבוד ובצע) אף היא מתכונת ההתחדשות שבתוכם באה. רצו הם כאילו לחדש פני חיי התרבות ביהודה. זמירות חדשות הגיעו לאזנם, ולא חלו ולא הרגישו שחידוש זה היצוני הוא, מזויף, קפאון האפוף מסכה של חידוש. ודוקא "מסורת" ישראל חרף הלבוש "המסורתי" שהיא עוטה, כל כולה התחדשות מתמדת, חיה ורעננה.

* * *

גשוב למדרש בו פתחנו פרק זה:

"משה זיווג שבט לוי כנגד מלכות יון, בני חשמונאי שהן מלוי.
לוי שבט שלישי וזו מלכות שלישית.
לוי ג' אותיות. יוון שלש אותיות...".

ודאי שהשוויון במספר האותיות עדין אין בו כדי להעמיד את לוי מול יון, ללא ספק רמזו כאן ענין פנימי יותר.

ושמא זה הדבר: מתוך שלש האותיות, שתיים משותפות ללוי וליוון — האותיות "יוד" ו"ו". אינן משותפות האותיות "למד" ב"לוי" "נון" ב"יון".

21 על רקע זה נבין ענין תמוה במקצת. לאחר שצווה אהרן במפורט על העלאת הנרות מספרת התורה:

"ויעש כן אהרן" (במדבר ח, ד).

ומביא רש"י דברי הספרי:

"להגיד שבחו של אהרן שלא שינה".

וכבר תמהו, וכי שבת הוא לאהרן שלא שינה מצויו של מקום. מדוע ישנה? והסביר ר' לוי יצחק מברדיטשב שבחו של אהרן הוא בכך שלמרות היותו מלא התלהבות גדולה לקיום מצוה יקרה זו לראשונה בחייו עם זאת ידע לשמור על כל פרט ופרט ממצוה המצוה. ולא שכח בסערת רגשותיו לקיים המצוה על כל דקדוקיה.

שבח גדול הוא לאהרן למרות שנפשו סוערת כדרך בני שבטו ועתה לפניו מצוה מיוחדת לו, עם זאת לא שינה.

22 אפשר גם לרדת לפרטים, ולראות בשחיטת שור בביהמ"ק משום עידון לתכונה שיכלה לעקור אדם שנמשל לשור "וברצונם עקרו שור" (בראשית מט ו. ורש"י שם).

מפי חכמים למדנו כי שונות הן אותיות לשון הקדש מאותיות שאר השפות.

"כי אותיות העמים אינן מורות רק למבטאם, אך בעצמם לא יורו דבר, ואלו אותיותינו כל אחת עולה למנין. דרך משל א — אחד...".
(לשון למודים לרמח"ל, מהדורת הברמן עמ' 99)

האות למד" מספרה שלשים. האות "גון" מספרה חמשים. שלשים הם מספר ימי החדש (דרך כלל) והו פרק זמן המעיד על התחלה חדשה, פותח פרק זמן חדש. אשר על כן יש לברך שהחיינו כשרואה חבירו השמח עימו לאחר שלשים יום²² (או"ח סימן רכה).
חמשים, לעומתם, מהוים מספר המורה על סיום, המלמד שהגיעו עד תכלית.
"מגיד שחמשים שנה קרויים עולם". (רש"י שמות כא).

הוי, ה"למד" וה"גון" שני קצוות הן.
מחד — חוסר סיפוק בקיים, שאיפה לקדם ולשכלל, מגמת העתיד, לוי.
ומאידך — קפאון, שלמות מדומה, סיפוק. ההוה במרכזו. יון.

ו. כהונה ומלכות

שושלת החשמונאים לא נתקימה דורות רבים. עברו שנים ופסקה מלכות החשמונאים ועמם גם מלכות מישראל, וכל כך למה, מסביר הרמב"ן.

"וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואעפ"כ נענשו עונש גדול. כל ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל "כל מאן דאמר מבית חשמונאי קא אתינא עבדא הוא", שנכרתו כלם בעון הזה... לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד...
ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו "תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם. עבודת מתנה אתן את כהונתכם". ולא היה להם למלוק, רק לעבוד את עבודת ה'.
וראיתי בירושלמי במסכת הוריות... "אמר רבי חייא בר אבא: למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל". מה כתיב בתריה: "לא יהיה לכהנים הלויים". הגה שגו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן...
ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות. והוא דבר ראוי והגון". (פרשת "ויחיי" מט, י)²².

²²א וראה דברי הפר"ח (או"ח סימן תכ"ו) "הטעם שאין מברכין זמן (בשעת ברכת הלבנה). משום דמצי לברוכי בתוך 30 יום ואין אומרים זמן בפחות מ-30 יום".
"ב' שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד. שנאמר, ותחסרהו מעט מאלקים".
(ראש השנה יא :)

²²ב והשוה ביאור התוס' בעין יעקב לברכות כח, "מזה בן מזה וכו'".

כלומר לא רק העובדה שנטלו כתרו של יהודה, אלא הם בתור כהנים מנועים מלהיות מלכים.

אפשר שאף זה קשור באופיים המיוחד של הכהנים הלויים, אופי סוער ומרדני. הכהונה היא המענדת את בני לוי, ובה תיקון להם ולעולם, באשר כהונה כרוכה בעבודה יומיומית מסודרת ושגרתית. מלכות לעומת זאת, אין עמה שגרה אין יום דומה לחברו. מלכות נעה ונדה עם המאורעות המדיניים, הכלכליים, הצבאיים והתרבותיים. לעומת הכהן שחייו מסודרים לו בהלכות פסוקות וקבועות, הרי שמלך "פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין ביד" (משנה סנהדרין פ"ב, מ"ד)²³.

מה רבה איפה הסכנה שאיש משבט לוי יהיה מלך. וינאי המלך הוא דוגמא בולטת להתפרצות "מלכותית" שאינה יודעת גבולות ומגבלות. והמסוגלת לכלות ולהרס ברגעי זעם.

ואם אמנם היתה השעה צריכה שיצאו הכהנים מגדרם ויעוררו את העם למרד ויובילוהו בנצחון, היה עליהם לשוב לעבודת הכהונה השקטה עם גמר המאבק²⁴.

ז. נס הפך סמל לנצחון תורת הנס

אם נראה את מאבק יהודה ויון על רקע של מאבק רוחני בין השטה הדינמית חדשנית של היהדות לבין השיטה הסטאטית היוגית. בין אמונת הבריאה המתמדת לאמונת הטבע, יתבארו ויתבהרו דברי חז"ל ביחס לחנוכה, דברים הנראים מתמיהים ממבט ראשוני.

"מאי חנוכה ? ..."

כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה". (שבת כא :)

וכבר תמהו רבים. היתכן לראות בנס הפך חוות הכל ולהתעלם כאילו מהנצחון המזהיר שנחלו המכבים על אויביהם מבית ומחוץ, ומהתשועה הגדולה שנעשתה לעם ישראל. והיו שניסו לראות מגמה של השכחת מעשי החשמונאים, ולא שתו ליבם להזכרת הנצחון והחשמונאים בתפלת על הנסים ובמקורות מדרשיים²⁵.

23 לכן כה חשוב שיהיה עם המלך ספר תורה למען יקרא בו כל ימי חייו. (דברים יז יח-כ).
24 מה רב הלחץ הטמון בהסטוריה זו של בני חשמונאי. לעולם חייב אדם לשקול ולהעריך מחדש את כחותיו ותפקידיו. לא הרי התפקיד של אתמול כתפקיד היום, הפרישה בזמן, חשובה לא פחות מאשר הדרישה במועדה.

25 מדרשים נתחומא ורבה הובאו לעיל תחלת פרק ה'. מדרש מעשה חנוכה מובא ב"בית המדרש" לילינק, ובאוצר המדרשים לאייזנשטיין, בתלמוד בבלי מגלה יא. שמו"ר פט"ו, מגילת תענית ועוד.

וראה המאמר הראשון של ג. אלון בספרו מחקרים בתולדות ישראל כרך ראשון שהביא דעות החוקרים הרואים בזאת השכחה מכוונת ודחה את כל ראיותיהם.

המהר"ל מעורר נקודה נוספת.

"וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה, שלא תהיה בטילה ההדלקה היו קובעין חנוכה? כי מי שחייב להודות ולהלל זהו כאשר נעשה לו נס ובשביל הצלתו, ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות המצוה. כי אין המצוה הנאה אל האדם". (נר מצוה, על חנוכה).

ומבהיר המהר"ל:

"ועוד יש לומר, שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היונים, רק שלא היה נראה שהיה כאן נצחון הנה על ידי נס שעשה זה הש"י ולא היה זה מכחם וגבורתם ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות מנורה שידעו שהכל היה בנס מן הש"י. וכך המלחמה שהיו מנצחין ישראל היה מן הש"י. (שם)

לאמר, ההלל וההודאה על הנצחון באו, על הנצחון הנסי שהנחיל הש"י על ידי החשמונאים. ובא נס פך השמן להורות שאף הנצחון נסי היה²⁶. שעה שהמאבק הוא בין אמונת טבע לאמונת נס, (שהוא כאילו התערבות מגבוה בחוקי הטבע) מן הראוי שהמאבק יוכרע לטובת מצדדי הנס ע"י נס. נס גלוי שאין להסבירו בהסברים צבאיים אסטרטגיים פסיכולוגיים ואחרים.

ח. מצות האשה בחנוכה

בהלכה נזכר:

"...שמונת ימי חנוכה... מותרין בעשיית מלאכה ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להן".
(שו"ע סימן תר"ע ס"א, עפ"י הטור)

התחבטו קדמונים בטעמו של מנהג זה. הב"י כתב:

"כדי שיהא להם היכרא שאסור להשתמש לאורן".

בשם המהר"ל נזכר טעם הדבר "שהנס נעשה ע"י אשה" (ב"ח)²⁷. לטעם הראשון אף אנשים היו צריכים לנהוג בטול מלאכה. שמא יש מקום לבקש טעם נוסף.

26 והשוה עם דברי הרמב"ן "מן הנסים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים". (שמות סוף פרשת בא. ומקומות אחרים ועיי"ש כל הקטע).

27 וראה מגן אברהם סק"א, וראה רש"י שבת כג. וברבינו נסים על הריף.
ראה גם בסקירותיהם של הרב י"ל מימון ז"ל [בספרו חגים וזמנים עמ' צו והלאה] ושל א"מ הברמן [מחניים נב, כסלו תשכ"א עמ' 42].

הלכה דומה נזכרה גם ביחס לראש חדש.

"ראש חדש מותר בעשיית מלאכה, והנשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב". (שו"ע תיז).

רבינו יעקב בעל הטורים האריך בטעם הדבר.

"ואיתא בפרק מ"ד מפרקי דרבי אליעזר. לפי שלא רצו נשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל, לכך נתן להן הקב"ה שכרן שיהיו משמרות ר"ח יותר מהאנשים. ושמעתי מאחי הר"י טעם לדבר לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות. פסח כנגד אברהם... שבועות כנגד יצחק... סוכות כנגד יעקב... וי"ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים. וכשחטאו נטלו מהם ונתנו לנשותיהם. לזכר שלא היו באותו חטא".

עגל מסכה — משמעו הכנסת אלהות למסגרת קפואה קבועה יצוקה. האנוש חורת דמות אלהיו. הנשים שטבען הגופני והנפשי הוא טבע של חידוש אינן נותנות ידן לחטא זה. מעתה יהיו דבריו של ה"אור-זרוע" השלמה והסבר לאמור בפרקי דר"א.

"ובא"ז כתב טעם אחר וו"ל: לפי שבכל חדש וחדש האשה מתחדשת וטובלת וחוזרת לבעלה והיא חביבה עליו כיום החופה — כשם שהלפנה מתחדשת כך בכל חדש... — והחביבה עליו כאלו היתה חדשה. ולכך הוי ר"ח יו"ט של נשים". (דרכי משה על הטור שם)

כשגוזרים היונים על החדש, יש בזה גזירה מיוחדת על הנשים, מפקיעים את יום טוב שלהן²⁸, המיוחד להן.

עם הנצחון והתשועה הגדולה כשקבלו עליהם היהודים לחוג את ימי החנוכה, ובקשו לבטא זאת במעשים, הנהיגו אף הנשים לציין את בטול גזירת החדש בכך שקבלו לעצמם להבטל ממלאכה בעת הדלקת הנרות (או כל היום כולו²⁹) כדרך שבטלות הן ממלאכה בראשי חדשים.

28 ואולי הנזכר כגזירת ראש חדש, חופף הוא לגזירת הבתולות הנזכרת ברש"י שבת כג. "שגזרו יונים על כל הבתולות הנשאות להבעל לטפסר תחלה". וכעין זה במדרש לחנוכה (בהמ"ד חד א) וכן בנוסח של מגלת אנטיוכוס המובא ע"י הרב מימון בספרו חגים ומועדים עמ' צט. רצו לפגום בקדושת המשפחה היהודית, ליטול את שמחת הבית וחידושו. וברמזו קראו לזה גזירת חדש. הדבר יסביר את העובדה שגזרה זו היתה על כל איש ואיש. (ראה הערה 2) ואולי רמזו חכמים לגזירה הקשורה במחזור החדשי. ואז ימצאו גזירות היונים מקבילות ממש לגזירות עליהן מסופר במסכת מגילה יז. "פעם אחת גזרה המלכות גזירה, שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו נדות". ובמדרשי חנוכה נזכר שאסרו על הטבילה. ראה בנו"כ לסימן תר"ע.

29 השוה עם דברי הט"ז סק"ב "ולי נראה לדמותו לר"ח סי' תיז שמותר מן הדין בעשיית מלאכה ואפ"ה כיון שנוהגים כן הנשים שלא לעשות מלאכה הוא מנהג טוב... ואמרין ביה דברים המותרים ואחרים נוהגים בהו איסור וכו' כמ"ש שלא לעשות מלאכה". ובוזה מישב דברי הטור שמנהג זה אין להתירו להם למרות שאין בהם סרך איסור. אמנם לפי דברינו אין צורך בטעם שנעשה גם ע"י הנשים וההשוואה לר"ח אינה חצונית אלא פנימית מהותית.

ט. נצחון האור על החשך

מועדי ישראל משובצים מצות מעשיות שהזמן גרמן⁸⁰. המצוה המיוחדת בימי החנוכה היא הדלקת הנרות. אין ספק שהמצוה קשורה במהות החג. האקט הראשון במעשי בראשית היה בריאת האור⁸¹. קול ה' בכח האומר ומהוזה, הדהד לראשונה במרחבי האין סוף בצו "יהי אור"⁸². האור — תחלת חידושו של עולם. מאז הופך האור לאות, סימן וסמל להתחדשות המתמדת בבריאה. פעמיים מכריזים אנו בתפלתנו על מעשי בראשית המתחדשים בכל יום. ושתי ההכרזות בברכת "יוצר אור".

האחת: "ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית" בתחלת הברכה.

והשניה: "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית" בסופה.

אורה של חמה המפציע מידי בקר, ונגהה של לבנה המתחדש מידי חדש, אות ומופת הם לתהליך הבריאה המתמיד היומיומי, לנס שבטבע, לטבע שהוא נס. הגזירה על אמונת ההתחדשות היא גזירת חשך.

30 פרט לחג השבועות שאין בו מצוה מיוחדת ואשר על כן נקרא בפי חז"ל "עצרת" לבטא שעצור הוא ממלאכה בלבד. אך לא רק בעובדה זאת יתודו. מיוחד הוא גם בחסר האריך קבוע בחדש, וזמנו הוא תלות של חג הפסח. שני אלו עדים נאמנים הם לרוחניותו היתרה. כחג תורה הנשאה ממגבלות של זמן ומקום — מתנשא אף הוא כאילו מההוויה הרגיל, ואין צורך לבטאו במצוה מעשית או בקביעת זמן מיוחד.

אמנם גם בשמיני עצרת לא מצינו מצוה מיוחדת! (ולכן שמו בתורה "עצרת") וכבר עמדו רבים על השוה לשבועות ולשמיני עצרת. ונכתב בשמו של הרמ"א עמיאל זצ"ל "שני ימים טובים יש לנו שנקראו בשם עצרת סתם: חג השבועות ושמיני עצרת, ושניהם שוים בזה שאין בהם שום סמלים. כי כל החגים באים כשמחה של מצוה ואילו שני אלה באים כשמחה של תורה. המצוות הן מעשיות. לא כן התורה — כולה רוחניות, אצילות שבאצילות. שמחת התורה אינה זקוקה איפוא לשום סמל מעשי, ממש". (עפ"י "אסיף" לחג הסכות, ירושלים תרצ"ט ערוך ע"י נריה). ועיין עוד ספר החינוך מצוה שכד.

31 ראה רש"י תחלת בראשית פרוש הפסוק "בראשית ברא אלקים" לפי פשוטו וכן באבע"ז שהבריאה הראשונה היא האור. (כך הבין בדבריו הרמב"ן) וכן עולה מתוך דברי המזמור, בתהלים "עוטה אור כשלמה" ואח"כ "נוטה שמים כיריעה". (קד, ב) על מזמור זה אמר החבר ש"הוא הולך על דרך מעשה בראשית. עוטה אור כשלמה רומז על מאמרו יהי אור" (כירוי מאמר חמישי אות י').

אמנם הרמב"ן עה"פ בראשית ברא, מפרש אחרת מרש"י ואבע"ז. ולדבריו אין "זכות ראשונים" לאור. וכן נראה גם מדברי החזקוני. וראה ב"ר ריש פרשה ג' שנחלקו בדבר בעלי המדרש. ובסכום הענין נאמר "אמר ר' פנחס... פתח: פתח דבריך יאיר מבין פתיים. מפתח פומך לן הוא נהורא". וראה אסופת אמרים.

32 ראה רמב"ם מורה נבוכים (ח"א פס"ה). ורמב"ן בבראשית שאמירה האמורה בכתובים כאן מורה על רצון וחספן ולא על השמעת קול.

"וחשך" — זו מלכות יון שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיהן".
(ב"ר פרשה ב, ה).

מן הדין ומן המדה לחוג את ימי נצחון אמונת הבריאה המתמדת אמונת הנס, בהעלאת אורות בפתחו של כל בית ובית בישראל.

הדלקת נרות

מטבע שטבעו חכמים בברכת הנר הוא :

"אקבו להדליק נר של חנכה"³³.

המשמעות הפשוטה של הפעל "דלק" כאן, היא — "בער". מברכים אנו על הצווי להבעיר אש, להציתו, אך מצינו לו לפעל "דלק" גם הוראה אחרת. את דרכו של אברהם אבינו לאמונה בבורא עולם מתארים לנו חכמינו במשל הבא.

"א"ר יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר: תאמר שהבירה הזו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה ואמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה וא"ל אני הוא בעל העולם" (בר"ר ריש פרשת לך לך).

"בידה דולקת" — מה משמעה? שני באורים נאמרו ע"י פרשני המדרש.

"ראה שמים וארץ, ראה שמים ביום וירח בלילה וכוכבים מאירים. אמר אפשר שיהא דבר גדול כזה בלא מנהיג" — רש"י.

דולקת כמו מאירה. לפי זה לא ראה אבינו אברהם דבר מיוחד שנעלם מעיני אחרים, אלא שהמסקנה שהסיק מהמראה היתה מיוחדת לו.

שאר הפרשנים הלכו בדרך אחרת:

"כי הרשעים מוקדי עולם ובראות אברהם בלבו... אמר ח"ו לומר שמא אין מנהיג". — חידושי הרד"ל.

כלומר ראה בירה עולה בלהבות ואין מכבה, ובהיותו חרד ונרעש שמא אין מנהיג לבירה, אז הציץ עליו בעל הבירה³⁴. אין אברהם מגיע לאמונה מתוך ראייה חיובית של הבירה-

33 במטבע זו של הברכה רבו הגירסאות. יש המשמיטים "של" ויש האומרים "של חנכה" ויש אף נוסח "על מצות הדלקת נר של חנכה". וראה על כך בהערות אשר בסדור "סדר עבודת ישראל" עמ' 439.

34 "כיו"ז נתבאר גם ב"עץ יוסף", ב"פירוש מהרז"י" ו"בידי משה".

העולם, אדרבא אמונה באלקים מהוה עבורו קרש הצלה בעולם סוער מול נחשולי רשע המאימים להטביעו³⁵. אך מדברי המדרש משמע שדוקא מראה הבירה הוא שהדריך את אברהם אבינו לאמונה בבורא, וכשהגיע לאמונה זו בהסתכלותו של, זכה אז לגילוי שכינה³⁶. אין זאת אלא שיש לבקש משמעות אחרת לבטוי "בירה דולקת", ובשם רבי יצחק מאיר מגור (חדושי הרי"ם) נמסר ההסבר הבא.

"שמעתי מא"ז מו"ר ז"ל: דולקת כמו "דלקת אחרי". שראה שכל העולם נמשך אחר נקודה אחת וכו'... וז"ש בירה דולקת. והיה חידוש בעיני אברהם, כי כל דבר צריך להיות במקום מנוחתו ושרשו, והשיבו השי"ת כי כן רצונו ית' שבעולם הזה יהיה רק יגיעה ולא מנוחה. וזה אשר אראך, כי ידע שלא ישיג בשלימות בעולם הזה רק להיות משתוקק תמיד כל ימי חייו... "שמעתי מא"ז ז"ל בירה דולקת מלשון דלקת אחרי, שכל דבר משתוקק ורודף תמיד אחר השלימות" (שפת אמת פרשת לך לך תרל"ב תרל"ד).

דולקת כמו רודפת רצה מתנועת מקפצת. ראה אע"ה את העולם הבירה וכל כולו תנועה, יגיעה בלתי פוסקת והשתוקקות למשהו עלום ונסתר שאין להשיגו. והבין שיש מנהיג לבירה ואליו תשוקת כל המצוי בבירה, עולם נח סטאטי אפשר לו בלא מנהיג, אך עולם חי, רדוף המתנועע בלא ליאות, מנהיג לו, מנהיג נסתר³⁷.

35 השוה עם דבריו של ר' הלל צייטלין הי"ד. בספר על גבול שני עולמות, עמ' 21—23. "התיאולוגיה נוצרה על ידי השאלה העולמית: מי ברא כל אלה? או — כיצד בירה בלא מנהיג או — כלום עולם של הפקר ראות אבל פנימיותה של הדת, פנימיות פנימיותה, מקורה בהרגשת הבלהה והזוועה של העולם. ובצדקה הגדולה אל אביה-העולם ממעמקים קראתיר" לאותם פרשנים הרי שאף השאלה של הבירה אף היא תמונה פנימית הזועקת מול זרותו של עולם. ועוד שם "עולם בלא אלקים אינו אלא מפלצת. אורות גוועים. כוכבים נופלים". חמס ושוד וטרף: יוננים בפרסות העיט: דם ודם: צעקה משבר — רוח: בכי ויללה או דמעות נחנקות: בושת ועלבון ואין אונים: תינקות נעתקים משדי אמם: רבבות ניספים בלא משפט: אכזריות ועריצות: שמי ברזל, ארץ נחושה וליבות אבן. זרות ויתמות ובדידות: בני אדם צועקים ואינם נענים בוכים ואין שומע: ... מלחמת הכל נגד הכל: התוקים מכרסמים ומגרמים את החלשים, וגם הם, החזקים, עדי אובד: רעבון נצח. צמאון שאינו פוסק, המוני-המונים המעפילים לעלות והם נופלים ונרמסים כתולעים: ... הריסה והשחתה ורציחה, חימה והפקר וצרעת ממארת ורשע כסל וכל מרעין בישין...".

דרך זו של האמונה באלקים חיים דרך מעמקי יאוש ותהומות האכזבה היתה גם דרכו של צייטלין עצמו. ראה על כך ב"תולדות נשמה אחת" לרב שמחה בונם אורבאך ז"ל עמ' 60, 74, 75.

36 ע"ד "ובצאתי לקראתך, לקראתי מצאתיר" — ריה"ל בשיר "ייה אנה אמצאך".
37 והשוה עם דברי ר' הלל צייטלין "כליון-הנפש וגעגועי-עולם. מאין הגעגועים הקורעים את הלב, ההמיה אשר לא תתן דומי לאדם ביום ובלילה... מאין הצמאון אשר ירגיש כל איש בעל-נפש... על מה יהמה לב האדם? אל מה הוא שואף כל כך? על מה הוא עורג?... מדוע לא תישבע הנפש? מדוע לא תמלא? מדוע לא ידע האדם מנוחה לעולם?... מי שתסתכל

אפשר שאף הפעל "דלק" ביחס לאש נובע מחזיון השלהבת, חזיון של תנועה בלתי פוסקת גלים גלים. על כן נקבעה הרלקת הנרות כמצות החנוכה. אנו מדליקים אש ובוה מצביעים על יסוד שביהדות, יסוד ההתחדשות, השאיפה אל אל, כאש אשר כח אחר מעורב בו, ומתסיסו.

יא. חנוכה — התחדשות מתמדת

"חנוכה" נקראים אלו הימים. מספר הסברים ניתנו לשם זה. ואחד מהם, הוא:

"נקרא חנכה ע"ש חנוכת המזבח כדאמרינן בפרק רבי ישמעאל בבית חשמונאי גנוזו אבני מזבח ששקצו אנשי עו"ג לע"ז. והוצרכו לבנות מזבח חדש, ולכך נקרא חנוכה"³⁸ (מהרש"א חדושי אגדות, שבת כא:).

שמו של דבר מורה על מהותו³⁹. משמו של חג נלמד על מהותו ענינו הפנימי. חג משמע שימוש ראשון⁴⁰, פעולה מחדשת. אם תמצוי לומר זהו ענינם של ימי החנוכה, ימים המורים על חנכה מתמדת, חידוש והתחדשות.

חונכים דבר ע"י שמוש בו, אין בין יום שחונכים לשאר הימים אלא ראשוניות בלבד. אף ימי החנוכה כן. לא מצינו בחנוכה אסורי מלאכה כבמועדי קדש. אין בין ימים אלו

היטב אל תוך עצמו, אל הגנוז וטמון בכליו-נפש הוא יידע כי לא אל מה שכאן אנו מתגעגעים כי אם אל מה שלא כאן, אל מה שאיננו יכולים לכנות בשם, אל מה שלא יחולו עליו אומר ודברים... אל מה שאין לו תחלה ותכלה. שנמצא מעבר לכל הגבולים, מעבר לכל האנושי והטבעי... (על גבול שני עולמות 41—42).

ומענין שבעל השפת אמת עצמו הסביר את רעיון "בירה דולקת" כעבור עשרים שנה בדרך הפוכה ממש... "וזה הבירה שדולקת עוה"ז הטבעי כל מה שנכנס בה, אעפ"י שכל הטבע ע"י נקודה חיות מלמעלה, אבל הוא נטבע בטבע והטבע מכלה את הכל כענין שכתוב ולא נודע כי באו אל קרבנה... (תרס"ד).

38 והקדימו בזה אור זרוע הלכות חנוכה "ולפיכך נקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח שנסתר ובנאוהו" עפ"י מסביר הא"ז מדוע לא התקינו לעצמם שמן טהור. (שאלה שהתחבטו בה רבים) "שהיו טרודין להכין ולטהר כלי שרת ולעשות המזבח ולא יכלו ליקח שמן אחר". סמך לזה רואה הא"ז במדרש הידוע המסביר את הסמכת צווי העלאת הנרות לאהרון לחנוכת המזבח, בהנחת דעתו של אהרן שחנכה שלו עתיד להיות ח' ימים ולדורות. רמז לחנכה, חנכת המזבח. באמת בספר חשמונאים (פרק ט') מפורש שחגנו חנוכת המזבח שמונה ימים.

39 מהר"ל דרך חיים על אבות פ"ד מ"ד, נתיבות עולם נתיב התשובה פ"ח. אור החיים עה"ת פרשת נצבים כט, יט. האריכו ברעיון זה גדולי ההגות והחסידות ויסודו בכתבי הקודש מדרשי חכמים וספרי ח"ן ואכמ"ל.

40 "וחינוך לשון התחלה". רש"י שבועות טו. ד"ה מכאן ואילך. וברש"י על התורה "והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנוך לנער חנוכת המזבח וכו' (בראשית יד, יב) "דתחילת תשמישו של כל דבר — נקרא חינוך" תורת חיים סנהדרין ק"ז, ע"ב ד"ה כיון שאמר.

לשאר ימים בשנה אלא תחושת ההתחדשות⁴¹, מכחם של ימים אלו ישאב האדם מישראל חיוניות מחודשת. ישנה בזה הזמן את משנת החידוש, לשאר ימי המעשה, בשנה. "נרות הנכה מלמדים אותנו — אומר ר' נחמן מברסלב — שאסור לו לאדם להיות בבחינת זקן, אלא צריך להתחדש בכל יום תמיד"⁴².

נספח :

הסברים לגזירת החודש

בשאלה זו עסקו גדולים בישראל, בעיקר בדורות האחרונים. בעל השפת אמת ניסח את השאלה כך :

וקשה מה ענין חודש שביקשו לבטל יותר מכל המצוות, וגם גוף הביטול דוחק לפרש על קרבן מוסף" (בספרו עה"ת, שנת תרל"ו).

הוא עצמו הסביר זאת בכמה אנפין :

"... כך נראה הפירוש על קידוש החודש שזה הרה להם אשר יהיה תלוי קדושת הזמנים בישראל כמ"ש : 'ישראל דקדשינהו לזמנים' וזהו שכתוב בגמ' שאמרו כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל. וקשה ממה נפשך קרי ליה אלקי ישראל ואיך אין לכם חלק ? רק שאמונה זאת רצו לבטל מבני ישראל שלא יאמינו בזה אשר הקדושה משפעת כפי מעשיהם. ואשר יש לכם חלק דייקא. והקב"ה הוסיף לנו עוד על ידיהם חנוכה שהוא גם כן כדמיון החודש. ואדרבא חודש הוא זמן התחדשות, רק סידור הקביעות תלוי בישראל. ועתה נוסף לנו התחדשות אף בעת החושך שהוא בסוף החודש. ובאמת חודש וחנוכה הכל אחד. רק ראש חודש הוא ראש ההתחדשות, וחנוכה פוגה ההתחדשות". (שהרי חנוכה נקבע בסופו של החודש).

41 ענין חנכה נזכר לראשונה בהקשר לחנכת המזבח. חנכת המזבח נעשתה ע"י קרבנות של שנים עשר הנשיאים. למרות שכל אחד מהם הקריב אותו הקרבן ממש. לשם מה אותה אריכות דברים? להשמיענו שכל נשיא הקריב אמנם אותם דברים אך עם זאת היה הקרבן אחר באשר כל אחד הקריב בכונה ובמחשבה מיוחדת "אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחר, וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב בו טעם בפני עצמו" — רמב"ן, וראה במד"ר יג, יג — "אע"פ שקרבן שוה הקריבו כולם, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו". כל קרבן חדש הוא בשל הכונה והמחשבה המיוחדת הנלויה אליו. על כן אין התורה יכולה לכתוב שנשיא יששכר הקריב כנשיא ראובן (וראה שפת אמת לפרשת נשא). יש בזה כדי ללמדנו על ענין חנוכה. לחנך לחדש אין פרושו של דבר לעשות דבר יוצא מגדר הרגיל. אותו מעשה עצמו אך במחשבה מחודשת והרי חנוכה לפניך. (עוד על הפירוט של כל נשיא ונשיא ראה בסידור בעל התניא שער החנוכה עמ' 122).

42 עפ"י דפים לחנוכה, הוצאת משרד הדתות תשט"ז עמ' 46.

עוד מן האחרונים שהבין שהכונה על קידוש החודש הוא הרב יעקב שיק. אמנם הרעיון שלו שונה, והוא בעל אופי דרושי.

ואלו דבריו:

"כאשר נחקור בטעם הדבר אשר היונים רצו לבטל קידוש החודש. מה בעו בזה. כי אם רק זה שיתאחדו ישראל עם שאר אומות במגין חדשים, אין זה ענין נשגב כלכך.

אמנם העיקר כי בזמן ההוא היו ב"ד מקדשין ואמרו מקודש החודש, וכאשר יצא מפייהם כן היה, אף אם בא אחר והראה עפ"י חשבון שהב"ד טועין, אמרה תורתנו הקדושה, החודש הזה לכם, מסור בידכם. אתם — אפילו מוטעין, וכמבואר בגמ' ראש השנה. וחשיבות זה היה כקוצים בעיניהם, כאשר הוא בזמן הזה שלא רוצים⁴³ העולם לקבל על עצמם חשיבות חכמיהם לעשות ולקיים כל היודע מפייהם, וכל אחד חכם בלבו ואינו מבין בקדושת חכמי תוה"ק כי במ בחר ה' וכל היוצא מפייהם יעשו" (מתוך דרשה לשבת חנוכה⁴⁴).

כלומר גזירת החודש — ערעור סמכותם של חכמי התורה. רעיונות נוספים משמיע ה"שפת אמת".

"איתא, כי היונים רצו לבטל חודש ומילה ושבתי. והם האותות שנבדלו בני ישראל להיות להם הנהגה מיוחדת בעולם כי המילה הוא אות בנפש והשבתי במעשה בראשית שכל הנהגת השפע לבני ישראל היא שמעלה מהנהגת ימי המעשה והחודש שהוא הזמן שבני ישראל מונין ללבנה וניתן להם סדר זמנים מיוחד שלא כמו מגין האומות".

מכאן על החשיבות המיוחדת שיש לתאריך העברי והשימוש בו⁴⁵. מה מצער לראות עד כמה מיטשטש אצלנו אות זה. וללא כל כפיה וגזירה, גדתק לו התאריך העברי לקרן זוית.

עוד משותף לשבת מילה וחודש. שלשתם בחינת זכרון.

"כי היונים ביקשו לבטל חודש מילה ושבתי, כי עמדו להשכיחם תורתך. ואלה השלשה הם בחינת זכרון. כי מילה זכרון בנפש. ושבתי זכר למעשה בראשית וכתביב בו זכור. וחודש נקרא גם כן יום הזכרון כדיתא בגמ': זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. דכתיב: והיה לכם לזכרון... והיא זכורה בשנה כי הזמן נתחדש בכל חודש כסדר מעלות הרקיע. (שם, תרמ"ח).

ובאופן אחר:

"איתא כי היונים רצו לבטל החודש כי חרה להם על זה שהזמן נמסר ביד בני ישראל כמ"ש החודש הזה לכם. לכם מסורה. ולכן כשנקם הקב"ה נקמתו מהם

43 בספר כתוב "רצים" אך הקטע רצוף שגיאות. ונ"ל שאף זו שגיאה וצ"ל "רוצים".

44 נדפס בספרו ישרש יעקב הנקרא גם בשם מרגניתא טבא, עמ' קנג. (בודפסט תרפ"ד).

45 אכן מו"ר הגר"ד כהן (הרב הנזיר) וצ"ל הסביר, שגזירת החודש היא גזירה על התאריך העברי הצמוד לחדשי הלבנה.

נתן לישראל עוד כח לתקן יום טוב דהנוכה שבכחם עשאום לימים טובים. וחנוכה הוא גם כן ע"י התחדשות. וחודש בלשון הקודש וחנוכה בלשון תרגום שהוא התמשכות התחדשות במקום שפל ונסתר ביותר". (שם תרג"א).

מעין הדברים האחרונים מצינו גם בדבריו של הרב מאלכסנדר בספר ישמח משה⁴⁶.

"כי מצות מילה, היא אות ברית קודש... במצות זו בן אדם נכנס אף במקומות הגרועים... כדרשת חז"ל (מנחות מג) בשעה שנכנס דוד המלך לבית המרחץ וראה את עצמו ערום אמר: אוי לי שאני ערום בלא מצוות. כיוון שנזכר במילה שבבשרו נתיישרה דעתו. שבת גם כן באופן זה. בין השמשות הוא כהרף-עין זה נכנס וזה יוצא, דהיינו כשהשכחה מתגברת למעלה, מיד מופיעה קדושת השבת. אותו הדבר הוא בראש חודש. הלבנה לפני המולד, היא כדמות נקודה קטנה, עומדת להיבטל. מיד מתחילה הופעתה מחדש. וזה הקשר בין ג' מצוות אלו, ונגד זה לחמו היונים, על האפשרות של ישראל ברגע אחד להעלות".

ודומה שהכל הולך וסובב וחוזר לנקודה אחת המבוטאת אף היא ע"י השפ"א:

"איתא כי היונים רצו לבטל חודש שבת ומילה. דכתיב שער החצר הפנימית וכו'. ביום החודש יפתח וביום השבת יפתח. ובהם התגלות הפנימיות שנמסר רק לבני ישראל". (שנת תר"ס)⁴⁷.

ועוד... * * * * *

הרב קלמן כהנא במכתבו ל"מעין" (ניסן תשכ"ט) הביא שתי דעות נוספות מרבני אשכנז המנסות להבין עפ"י דרכן את גזירת החודש, עיי"ש. וכן בחוברת שלאחריה דברי הרב ח. ד. הלוי.

ועוד... * * * * *

ועוד... * * * * *

46 הציטוט הוא עפ"י המובא בפרו של הרב ק. א. פרנקל "עולת החודש", עמ' 35.
47 וראה עוד מה שכתב בשנת תרס"א ד"ה כשעמדה מלכות.